

ГЛОВО

№5 (104), вересень-жовтень 2024 р.
“Гетьманської столиці”
Газета Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця”

ПІДСУМКИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 2024 РОКУ В БАТУРИНІ

Каріна СОЛДАТОВА

завідувач відділу
НІКЗ «Гетьманська столиця»

Вагомий внесок у розвиток сучасної історичної науки роблять учасники Міжнародної україно-канадської археологічної експедиції, які 28 років досліджують гетьманську столицю Батурина. Тривалий час експедицію очолює науковий співробітник заповідника Юрій Ситий.

Цьогорічні дослідження, попри всі виклики повномасштабної війни, розпочалися 15 липня та тривали 4 тижні. Їх проводили археологи Чернігова, Ужгорода та Батурина. Дослідження здійснювалися за підтримки Батуринського археологічного проекту Канадського Інституту Українських Студій Альбертського університету. Цей проект успішно діє з 2001 р. на кошти канадських благодійних фондів, освітніх закладів, компаній, фондаций, громадських установ та приватних осіб. Цьогоріч було продовжено вивчення археологічних пам'яток у місті та його околицях.

Один із розкопів було закладено на поселенні «Батурина (Палац)», на південно-східній околиці міста. Розкопки в цьому місці очолює науковий співробітник ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України Сергій Сорокін. Археологами було закладено розкоп площею 8x4 м. На досліджуваній ділянці виявили 10 різночасових господарських ям округлої й циліндричної форм для збереження сільськогосподарських продуктів. У їх заповненні знаходилися фрагменти посуду та кісток свійських тварин.

Під час розкопок вдалося встановити, що люди тут почали мешкати ще за доби бронзового віку (II тисячоліття до н.е.). Спочатку тут, неподалік краю тераси річки Сейм, оселилися представники середньодніпровської культури. Для мешканців цієї культури був притаманний осілий спосіб життя, вони займалися землеробством та скотарством. Також вони виготовляли ліпний посуд, який прикрашали орнаментаці-

єю з відбитками зубчастого і плаского штампів, шнура, із врзніми лініями, насічками та вдавленнями.

Пізніше на цій території мешкали їхні нащадки – носії сосницької культури. Вони також жили осіло, розводили велику і дрібну рогату худобу, коней та свиней. Допоміжна роль відводилася полюванню, рибальству і збиральництву. Глиняний посуд вони орнаментували відбитками шнура, штампа, прокресленими лініями, дрібними насічками. Часто на ньому зустрічаються й горизонтальні мотиви та трикутники.

Археологічні дослідження на поселенні «Батурина», 2024 р.

Життя на цьому поселенні продовжилася у часи залізного віку. У I тис. до н.е. тут мешкали носії юхнівської культури. Вони займалися землеробством, мисливством та рибальством.

На рубежі II–III ст. н.е. тут оселилися представники київської культури, які також вели осілий землеробський спосіб життя. Виникла ця культура на основі пізньозарубинецьких племен і згодом стала підґрунтям для формування ранньосередньовічних колочинської та пеньківської слов'янських культур. Відомо, що носії київської культури контактували з черняхівцями. На досліджуваній ділянці це було підтверджено знахідками фрагментів посуду.

Забудова території на поселенні «Батурина (Палац)» не припинилася й в часи Давньоруської держави та Геть-

манщини. Це підтверджують численні фрагменти кераміки цих періодів. Особливими знахідками цього сезону є фрагмент кам'яного жорна, ймовірно, доби слов'ян, та фрагмент глиняної дитячої іграшки кін. XVII – поч. XVIII ст.

Також учасники експедиції разом із науковцями заповідника здійснили розвідку до села Обмачів Батуринської міської територіальної громади. В околицях села було обстежено стан збереження пам'яток археології – поселень «Грудок» та «Слобідка». На пошкоджених ділянках першого з них архе-

ологи заклали траншею та виявили дві господарські ями. В межах пам'ятки було зібрано багато підйомного матеріалу: фрагменти кременю та ліпної кераміки ямково-гребінцевої культури кам'яної доби, фрагменти гончарного посуду давньоруського часу та XVII – поч. XVIII ст. Додатково було проведено розвідки та визначено стан збереження пам'яток в околицях Батурина: поселення «Цегля-

ний завод I» в урочищі Ятки, «Заплава» біля р. Сейм та «Дворище I. Мазепи на Поросючці» біля села Халимоніве Ніжинського району.

Для з'ясування особливостей поширення культурного шару на території Батурина учасники експедиції проводили опитування і збір випадкових знахідок серед місцевих мешканців. Так, на вулицях Набережній та Самойловича було зібрано фрагменти теракотових кахлів з рослинним та геометричним орнаментом. А на приватній садибі по вулиці Шевченка було виявлено перстень-печатку другої половини XVII – початку XVIII ст., що міг належати представнику козацької старшини.

Отже, археологічний сезон 2024 р. був цікавим та плідним на нові археологічні відкриття!

ВШАНУВАННЯ ГЕТЬМАНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО В НАЗВАХ ВУЛИЦЬ

**Альона
ГРАБОВЕЦЬ**

науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Історичне минуле країни та будь-якого її населеного пункту можна відстежити у назвах вулиць, провулків, алей та майданів, що відображають його історичні події, суспільне життя, побут, традиції. Численні вулиці також носять імена людей, які зробили вагомий внесок у розвиток того чи іншого населеного пункту. Приміром, гетьманська столиця Батурин, нещадно знищена московським військом у 1708 р., відродилася завдяки зусиллям Кирила Розумовського, який у середині XVIII ст. повернув місту статус столиці та ініціював його відбудову. І саме до Батурина він свідомо повернувся на схилі своїх літ. Тут Кирило Розумовський у 1799 – 1803 рр. звів палацово-парковий ансамбль та Воскресенську церкву, де навіки й спочив. Знаючи роль Кирила Розумовського у житті Батурина, мешканці однієї із вулиць міста, розташованої неподалік від палацово-паркового ансамблю гетьмана, у 1994 р. ініціювали її перейменування на Кирила Розумовського. Жителька цієї вулиці Галина Литовченко підготувала відповідну заяву, зібрала підписи та звернулася з проханням до тодішньої Бату-

*Кирило Розумовський.
Художник Помпео Батоні. 1766 р.
Місце зберігання невідоме*

ринської селищної ради, яка рішенням виконкому під № 82 від 31 жовтня підтримала ініціативу батуринців. Проте з часом назва вулиці дещо змінилася, точніше набула скороченого вигляду. За рішенням Батуринської селищної ради «Про затвердження реєстру назв вулиць та провулків Батурина» від 15 червня 2007 р., вона стала йменуватися вулицею К. Розумовського.

Цього року виповнюється 30-та річниця з дня перейменування вулиці Кирила Розумовського у Батурині, тож історики Національного заповідника «Гетьманська столиця» вирішили проаналізувати наявність та поширеність на теренах нашої країни вулиць названих на честь гетьмана, який обіймає чільне місце серед визначних керманічів та державних діячів України.

Згідно здійснених досліджень, в Україні є 10 вулиць і 4 провулки, назви яких присвячені гетьману Кирилу Розумовському, хоча, ймовірно, що це неповний перелік. Знаходяться вони у м. Батурин, м. Бахмач, м. Бориспіль, м. Ізюм, м. Київ, м. Коломия, м. Носівка, м. Чернігів, м. Яготин та с. Гоголів. Історикам заповідника вдалося також віднайти інформацію про можливість появи вулиць, присвячених Кирилу Розумовському в Черкасах, Глухові та с. Верхоли Полтавської області.

Досить цікавим є й те, що вулиці та провулки, які вшановують гетьмана мають різні варіації назв, хоча присвячені одній постаті. Приміром, Гетьмана Кирила Розумовського, Гетьмана Розумовського, Кирила Розумовського, К.Розумовського, Розумовського. Більшість вулиць була названа на честь гетьмана Кирила тому, що історично пов'язані з ним або його родиною. Наведемо декілька прикладів. Поява вулиць у Борисполі, Носівці та Яготині обумовлена тим, що вони перебували у володінні родини Розумовських. Так, Бориспіль належав сестрі гетьмана Вірі та її чоловікові, київському полковнику Юхиму Дарагану, Носівка – його матері Наталії, а Яготин - Кирилу Розумовському, який у цьому місті наприкінці XVIII ст. побудував палац та заклав парк.

Виникає наступне запитання, коли ж вперше в Україні з'явилася вулиця, названа на честь гетьмана Кирила Розумовського?

Історичні розвідки зафіксували її появу 11 серпня 1992 р. у м. Яготин Бориспільського району Київської області. Виникла вона у результаті перейменування вулиці Чапаєва на Розумовського. До речі, у 2018 р. на основі парку, закладеного гетьманом, створили регіональний ландшафтний парк «Яготинський імені Кирила Розумовського».

Загалом, усі вулиці, присвячені гетьману Розумовському, виникли згідно з чинним законодавством України та внаслідок ініціативи громадян і органів

*Андрій Розумовський. Літографія.
Автор Джозеф Ланцеделлі Старший.
Перша чверть XIX ст. Австрійська
національна бібліотека*

місцевого самоврядування у ході перейменування старих назв, які мали імена російських діячів і жодним чином не були пов'язані з Україною. Наприклад, Миколи Краснова у Києві, Рахматуліна в Чернігові, Орджонікідзе в Носівці, Івана Цибулі в Батурині. Однак є в Україні й вулиця Гетьмана Кирила Розумовського, яка ніколи не змінила свою назву. Знаходиться вона в м. Коломия та зберігає свою первісну назву з 1995 р., коли розпочалася її забудова.

Крім того, у результаті пошуків вдалося з'ясувати, що на мапі нашої країни є вулиці, назви яких пов'язані з членами родини Розумовських. Так, у м. Дніпро існує вулиця Андрія Розумовського, улюбленого сина гетьмана, м. Одеса – Розумовська, названа на честь онука Кирила Розумовського, Петра Олексійовича, м. Ніжин – Полковника Розумовського, що вшановує двоюрідного брата гетьмана Петра Розумовського. Варто також додати, що вулиці, пов'язані з родиною Розумовських, є і на теренах Європи. У 1862 р. у Відні вулиця, на якій розташовувався палац Андрія Розумовського, отримала назву «Rasumofskygasse». Інша вулиця знаходиться в м. Ліх, в Німеччині. Це Dorothea-Razumovsky-Straße, названа на честь Доротеї Розумовської, матері сучасного гетьманського нащадка Грегора, відомої журналістки і публіцистки.

Підсумовуючи, закликаємо підтримати Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» і перейменувати вулиці рідних міст і сіл іменами героїв.

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ІВАНА МАЗЕПИ

**Оксана
ЛОМКО**

науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

За часів гетьманування Івана Мазепи (1687–1709) Батурин, тогочасна гетьманська столиця, перетворився на осередок розвитку української музичної культури. Гетьман, відомий меценат культури та мистецтва, сприяв розвитку музики, зробивши її невід’ємною частиною життя українського суспільства.

У період Гетьманщини, знання музики, вміння співати та грати на музичних інструментах вважалися необхідними якостями освіченої людини. Музика не була просто розвагою, вона свідчила про прагнення людини до саморозвитку та високої культури. Тому вивчення музики було обов’язковим у навчальних закладах.

Наприклад, у Чернігівському колегіумі, який був організований за підтримки гетьмана, було запроваджено спеціальну музичну підготовку. Музичне виховання займало важливе місце, а головними засобами виховання були позашкольні заходи: православна духовна музика і молитва.

Одним із основних осередків культури і музичного життя козацької доби була Києво-Могилянська академія. Основу 12-річного курсу навчання становили сім вільних наук. Поряд з філософією, логікою, математикою, етикою, вивчалась і музика. Вона входила до переліку екзаменаційних дисциплін, що підкреслювало її важливість для освічених людей.

Музика завжди була складовою побуту гетьманів Війська Запорозького. Окрім булави, бунчука, прапора, печатки до атрибутів гетьманської влади належали і музичні інструменти (*литаври та труби*). Залежно від визначених завдань і застосування, музика поділялася на: офіційно-церемоніальну (*використовувалася під час урочистих подій, державних прийомів, церковних служб*); службово-стройову (*супроводжувала військові події, марші, бої*); сигнальну (*фанфарну*) (*використовувалася для подачі сигналів, оголошення про важливі події*); побутово-розважальну (*супроводжувала повсякденне життя людей, свята, час відпочинку; відзначалася простою, мелодійністю та веселістю*); концертну (урочисто-панегірична, церковний спів: канти, псалми, партесні концерти) (*створювалася для розваги та естетичного задоволення; відзначалася складністю, витонченістю та багатством*

звучання.) Важливу роль у становленні музичної культури відігравали музичні цехові об’єднання. Відомо три універсали, видані гетьманом Іваном Мазепою музичним цехам у різних містах України, що свідчить про його турботу про розвиток музичного мистецтва:

1 – У 1692 р. гетьман Іван Мазепа видав універсал про перепідпорядкування усіх ремісничих цехів міста Переяслава під владу магістрату, включно із музичним.

2 – «Універсал Івана Мазепи про підпорядкування київського цеху музик миській владі Києва. 1704, жовтень 20. Київ». У документі йдеться про підпорядкування київського цеху музик миській владі Києва, що дозволяло їй отримувати певний грошовий зиск. Крім того, у ньому зазначено, що цеху за кошти дозволяється грати ще й на хрестинах.

3 – «Універсал Івана Мазепи цареві Стародубівського магістрату і ктиторові церкви св. Іоанна Предтечі Різдва Григорієві Деиновському, яким прилучив до церкви музичний цех. 1705, лютого 22. Ямпіль». У документі йдеться про перепідпорядкування миських та сільських музикантів передміській церкві Іоанна Предтечі, аби поліпшити її скрутне становище.

За часів гетьманування Івана Мазепи у Батурині також діяв музичний цех. Про нього ми дізнаємося з опису міста Батурина 1726 р. Згідно з цим описом, після розорення міста російським військом за указом гетьмана Івана Скоропадського на передмістях колишньої столиці, «на погорілих та уцілілих місцях» оселились уцілілі містяни. Серед них було і 6 дворів цеху музик: Дороша Павленка, Миска Скрипки, Пилипа Гребениченка, Панка Демиденка, Демида Старого та Хведора Шевченка.

Музиканти цеху грали на скрипках, цимбалах, дудах тощо. У музичних цехах, поряд із рядовими виконавцями, були і досить обдаровані музиканти, які писали власні твори, забезпечуючи цехи музичним репертуаром.

Важливою складовою суспільно-політичного й культурно-музичного життя України за часів Гетьманщини була діяльність не лише цивільних, а і військових музикантів (Генеральної та полкової військової музики, гетьманських військових музикантів).

Військові музиканти та оркестри відігравали важливу роль у церемоніалах прийому іноземних гостей при дворі Івана Мазепи. Наприклад, під час прийому російського посольства у Батурині в 1688 р. гетьман зустрівся по-справді разом з генеральною старшиною та військовим оркестром. Окрім цього, військові музиканти та оркестри супроводжували гетьманський уряд під час слу-

Торбан XVII ст. Копія.
Зібрання Національного заповідника
«Гетьманська столиця»

жбових подорожей, надаючи подіям особливої урочистості.

Варто зазначити, що провідними центрами національної музичної культури періоду Гетьманщини часто були маєтки-резиденції гетьманів та козацької старшини. Тут культивувалися різні форми музикування, створювалися музичні композиції, звучали вокальні твори (канти, псалми, партесні концерти). Також впроваджувалися у побут музичні інструменти європейського походження (орган, клавикорд, клавіцимбал) і нові форми закордонного музикування.

Особливою гордістю гетьманів, старшини, вищого духовенства були їхні потужні хорові капели. Зокрема, власну музичну капелу на чолі з регентом мав Іван Мазепа. Про це у своєму доносі московському царю відмітили противники гетьмана Василь Кочубей та Іван Іскра: «8 жовтня 1706 року після обіду з двома панамі полковниками, миргородським та прилуцьким, затримався з генеральними особами та паном регентом допізна, дуже весело гуляв при своїй музичній капелі».

Сам Іван Мазепа полюбляв грати на торбані, слухати гру на бандурі та складати вірші, які були покладені на музику.

Тож, музика була невід’ємною частиною життя українського суспільства в епоху Гетьманщини. Гетьман Іван Мазепа, як один із найвидатніших діячів того часу, зробив значний внесок у розвиток музичного мистецтва і освіти в нашій державі. Його діяльність стала важливим етапом у становленні української музичної культури.

ШПАГА ФРАНЦУЗЬКОГО ОФІЦЕРА

**Наталія
Дробязко**

заступник
завідувача відділу
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

У зібранні Національного заповідника «Гетьманська столиця» є унікальний зразок шпаги французького офіцера XVIII ст. Вона була придбана для виставки, присвяченої гетьману Григорію Орлику.

Про військову службу Григорія Орлика Ірини Дмитришин, авторка ґрунтовного дослідження «Григорій Орлик, або Козацька нація у французькій дипломатії», говорить так: «Військова кар'єра Григорія, згідно з його власним свідченням, розпочалася під прапорами Карла XII у 14-літньому віці». Далі, з подачі батька, він став на службу до армії польського короля Августа II та став капітаном гвардії. У 1725 р. перейшов на службу до коронного гетьмана Польщі Станіслава Жевуського у якості польового ад'ютанта та отримав звання підполковника інфантерії.

Військова кар'єра Григорія завжди перепліталася з дипломатичною і була ніби під прикриттям. Представляючи французькі політичні інтереси, Григорій Орлик репрезентував і українські питання «звільнення козацької нації з-під російського ярма». Як зазначає Ірина Дмитришин, в 1744 р. він отримав наказ долучитися як польовий ад'ютант кавалерії до армії під головуванням маршала герцога де Ноая, що перебувала на той час у Фландрії. Він воював у липні 1747 р. під Лауфельдом, а 10 травня 1748 р. став польовим маршалом. 25 листопада 1747 р. французький король Людовик XV підписав наказ про створення Григорієм Орликом пол-

ку німецької інфантерії під назвою «Руаяль Полонь» (Royal Pologne). З початком Семилітньої війни (1756-1763) між Великою Британією і Пруссією з одного боку та Австрією, росією і Францією – з другого, Григорій Орлик зі своїм полком отримав наказ дістатися до армії під командуванням маршала д'Естре, що знаходилася на берегах річки Рейн. Він показав себе талановитим командиром. 13 квітня 1759 р. на чолі свого полку взяв участь у одній з найвизначніших битв Семилітньої війни – битві під Бергеном (Норвегія).

Говорячи про військову справу, не можна оминути питання зброї. Яку особисту зброю мав Григорій Орлик нині не відомо. У той час військові, дипломати і інші офіційні чини як деталь уніформи використовували шпаги. За словами дослідника Євгена Тичука, «холодна клинкова зброя була не лише засобом знищення ворога, а й ознакою соціального статусу або військового рангу. Але найяскравіше це виявлялось саме у шпазі. Ще у епоху панування на полі бою холодної зброї, шпаги вже поділялись на бойові, здатні витримувати великі навантаження, і костюмні, які носили у мирний час».

Для висвітлення військової зв'язки Григорія Орлика у експозиційній діяльності заповідника було вирішено придбати оригінального французького офіцера XVIII ст. Її у парижських антикварів підбрала Ірина Дмитришин, придбав український благодійник Євген Сур. До Батурина шпага була доставлена завдяки Надзвичайному і Повноваженому послу України у Франції Олеху Шамшуру (2014-2020 рр.) у листопаді 2018 р.

Клинок цього музейного предмета з чорного металу (сталі), трьохгранний, клиновидної форми. Кожна грань має дол на всю ширину грані, ближче до п'яти оздоблена гравіюванням рослин-

ного характеру. Ефес з металу білого кольору, має гарду з двох пластин у вигляді еліпсів, з'єднаних між собою. Із зовнішньої та внутрішньої сторони гарда оздоблена карбуванням у вигляді зображень музичних інструментів, прапорів, зброї та земної кулі. Остання в давній міфології символізувала матір-Батьківщину. Дуга гарди також оздоблена орнаментом рослинного характеру. Руків'я – дерев'яне, обмотане фігурно переплетеними джгутами із дроту білого кольору товщого та тоншого діаметру. Навершя руків'я кулеподібної форми із металу білого кольору, оздоблене карбуванням. Техніка виготовлення предмета: кування, лиття, карбування, гравіювання. Розміри: L – 90,4 см; L (клинки) – 74,2 см; B (гарди) – 7,5 см.

У 2020 р. шпага пройшла експертне випробування у Центральному казенному підприємстві пробірного контролю м. Київ. Експертна комісія в акті експертизи № 13 встановила: фактична маса шпаги – 400,25 г; срібло, 960 проба.

Ця шпага має особливу історико-культурну цінність як видатний витвір європейського зброярського мистецтва XVIII ст. Впродовж 2019-2022 рр. шпага французького офіцера була одним з центральних експонатів виставки «Григорій Орлик: видатний син видатного батька України. Повернення на Батьківщину» та незмінно привертала увагу екскурсантів.

*Шпага французького офіцера. XVIII ст.
Зібрання Національного заповідника
«Гетьманська столиця».*

КИЛИМИ РОБОТИ СЕРГІЯ НЕЧИПОРЕНКА

**Людмила
БІЛОУС**

зберігач фондів
II категорії
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Килимарство – одна з найдавніших галузей народного мистецтва України та невід'ємна частина культури українського народу. Цей вид промислу має

давню історію та полягає у тканні складних узорів і зображень на ткацькому верстаті з використанням різноманітної пряжі. Тема килимарства завжди є актуальною та потребує постійного дослідження й висвітлення.

Вивченням і створенням українського килима займався Сергій Нечипоренко – майстер ручного ткацтва другої половини XX – початку XXI ст., мистецтвознавець, педагог, заслужений діяч мистецтва України й народний художник України. Захоплення килимарством стало невід'ємною частиною його творчості. Художник розумів, що килим – це не лише атрибут побуту, який слугує

для покриття стіни, підлоги, меблів у приміщенні, а ще й має сакральне значення. За допомогою орнаментів і візерунків українські майстри зашифрували на них своє повсякденне життя, вірування та культуру. В різних регіонах України килими різняться своїм орнаментом, колоритом, характером ткання. Як етнограф-дослідник, Сергій Нечипоренко обстежив 18 областей України та зібрав величезний етнографічний матеріал. У 2007 р. під його авторством вийшла друком книга «Український килим». Її візуальний ряд представлений збіркою килимів художника, ретельно зібраною й систематизованою

впродовж тривалого життєвого і творчого шляху. Це кольорові орнаментальні мотиви Київщини, Полтавщини, Чернігівщини, Львівщини, Поділля, Житомирщини, Прикарпаття і Закарпаття, Буковини, Волині, Тернопільщини.

Черпаючи натхнення у природі, побуті та багатій спадщині минулого, Сергій Григорович зумів створити свій власний стиль у ткацтві. Його роботи характеризуються складною деталізацією, яскравими кольорами, унікальним поєднанням індивідуального бачення та глибокого знання народних традицій. У фондовій колекції Національного заповідника «Гетьманська столиця» зберігаються 4 килими авторства Сергія Нечипоренка: «За правду» (1959), «Мрії, мрії» (1961), «Рачки» (1973), «Тепло і добро» (1986). Вони виткані у стриманій кольоровій гамі, де поєднуються відтінки коричневого, червоного, чорного, зеленого, синього, оранжевого та білого кольорів.

Килим «Рачки» витканий з бавовняних та віскозних ниток у техніці ручного перебірного плахтового ткацтва. На червоному тлі, у клітинках, які відокремлені одна від одної смужками, використаний малюнок з оригінальною народною назвою «рачки». Решта кили-

мів виготовлені з вовни. Вони суттєво різняться за стилізацією. Килимок «За правду» – тематична робота, що свідчить про повагу автора до свого козацького коріння. Центральною фігурою композиції є козак з шаблею, зображений на коні, а на задньому плані напис «За правду». Тло коричневого кольору, знизу та зверху – різнокольорові торопки. В нижньому правому куті нанесена монограма автора.

Килим «Тепло і добро» має геометричний орнамент зі смугастими композиціями на чорному тлі. Саме ці мотиви, за дослідженнями автора, притаманні для Правобережжя України. Центральною композицією килима «Мрії, мрії» є рослинний орнамент на сірому фоні, що відповідає характеристикам килимарства українського Лівобережжя, тобто рослинний орнамент по одному полю на чорному, темносиньому, коричневому чи сірому тлі.

Килими Сергія Нечипоренка з фондової колекції заповідника є прикладом майстерності та креативності автора. Вони відзначаються технічною досконалістю та гармонійно підібраною кольоровою гамою, захоплюють своєю художньою цінністю та відображають багату культурну спадщину України.

Малюнок килима «Тепло і добро». Сергій Нечипоренко, 1986 р.

КИРИЛО РОЗУМОВСЬКИЙ ТА ЙОГО ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКИХ СПІВАКІВ

**Анастасія
НІКІТИНА**

науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Маючи низку особливостей, музична українська культура розвивалася в єдиній традиційній площині з європейською. Проте варто також зазначити, що українська музика мала визначний вплив на культуру сусідніх держав. У колективній роботі «Історія української музики: у 7 т.» історики зійшлися в думці, що починаючи з XVII ст. Україна «була вокальним донором Росії». Така загарбницька політика не була контрольованою, що призводить пізніше до негативних наслідків. Зокрема, зменшується кількість освічених людей, які могли б розвивати українську культуру.

Ще задовго до обрання Кирила Розумовського на гетьманство, росія силою нав'язала систему вивозу українських культурних діячів. Підтвердженням цієї систематичності є випадок із старшим братом гетьмана – Олексієм. На щастя, Олексій Розумовський зміг вдало використати свій талант та ситу-

ацію на користь не лише для своєї родини, а й для української державності.

Також це підтверджують і деякі архівні документи. У цій статті проаналізуємо два документи з Центрального державного історичного архіву, м. Київ, які підтверджують цей культурний злочин. Так у ф. 51, оп.3, спр. 9881 на аркуші 103 та 103 зв. міститься інформація про відправку «великокохвицьким сотником Кирилом Качановським» набраних ним музикантів («півчих») до російського двору, підписану гетьманом. Примітно, що Кирило Розумовський не бажає задовольняти фінансові потреби для такої подорожі, а зазначає що «казена сума», необхідна на «снабжение», буде вимагатися з російського двору. Причиною цього зазначено також, що ці співаки вже навчені, тобто навчав їх або сам сотник, або люди наймані ним, що також супроводжуються грошовими витратами.

Наступний документ (ф. 51, оп.3, спр. 9881, арк. 104) – це вже «покорне доношення» самого сотника Качановського, який зазначає, що обрав 14 хлопчиків і сам має намір поїхати й супроводити співаків до двору.

Два документи датуються 1751 р., це лише перший рік гетьманства Кирила Розумовського. Його подальші дії показують боротьбу гетьмана з вивозом українців за кордон та його прагнення розвивати українську культуру. Уже в 1752 р. Кирило Розумовський

наймає на службу австрійських музикантів, які мали не лише виконувати свої безпосередні обов'язки, а й навчати українських учнів. Примітно, що по завершенню терміну трирічного контракту, Кирило Розумовський більше не звертається до послуг іноземців, а наймає лише українців.

Як зазначає історик Михайло Степаненко, своїм рішенням гетьман Кирило Розумовський від 18 листопада 1759 р. звільняє родини «малопітніх певчів» від «служб і податків», цим самим надаючи особливий статус цим рідинам. Історик також підтверджує підтримку українських музикантів й Олексієм Розумовським, який мав сильний вплив і захищав земляків від жорстокого поводження.

Отже, включно до XVIII ст. вся українська культура, зокрема й музична, мала визначальний вплив на російську. Підтвердженням цьому є той факт, що талановиті композитори, скульптори, письменники, які могли прославляти Українську державу на весь світ, вимушені були працювати в Москві й Санкт-Петербурзі.

Уже багато століть поспіль росія привласнює собі нашу культуру та надбання Української держави, часто це здійснювалося насильно та супроводжувалося усуненням тих, хто виступає проти. Так сталося й з Кирилом Розумовським, якого змусили покинути Україну за прагнення розвивати державу.

ВОЛОДІННЯ ПІДКОМОРІЯ ГРИГОРІЯ ДОЛИНСЬКОГО В БАТУРИНІ

**Руслана
ОГІВСЬКА**

завідувач відділу
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

У другій половині XVIII ст. значний відсоток території гетьманського Батурина займали володіння представників козацької старшини різних рангів, від сотенної до генеральної. У ході судової реформи гетьмана К. Розумовського було створено Батуринський судовий повіт, тож у міському просторі Батурина з'явилися володіння і представників судової влади. Серед них особливе місце посідає особистість батуринського підкоморія Григорія Долинського.

Григорій Долинський народився близько 1720 р. у родині бунчукового товариша Карпа Долинського. Його дід, Яків Долинський, був дворянином І. Мазепи, а пізніше – батуринським сотником. Рано лишившись без батька та діда, Григорій Карпович здобув добру освіту, яка дозволила йому розпочати у 1739 р. кар'єру канцеляриста при Ніжинській полковій канцелярії. Згодом він був канцеляристом Генеральної військової канцелярії та ніжинським полковим осавулом. З 1760 р. служив в уряді гетьмана К. Розумовського та брав участь в «Експедиції Батуринського та Глухівського будівництва». У 1762 р. головний гетьманський економ Г. Долинський отримав чин бунчукового товариша. Через рік гетьман призначив його на посаду підкоморія (голови суду) Батуринського судового повіту.

Г. Долинський був обраний депутатом від батуринського і ніжинського шляхетства до Законодавчої комісії 1767–1768 рр. та подав «наказ» від виборців з вимогами української політичної автономії та збереження українського права, за що був арештований у так званій «Ніжинській справі» і ув'язнений, але згодом його було реабілітовано і він продовжив займати високі посади в регіональних судах. У 1787 р. отримав чин статського радника.

Останні роки життя Г. Долинський провів у власному маєтку в селі Пекарів Коропського повіту Новгород-Сіверської губернії (нині село Корюківського району Чернігівської області), де і помер до 1799 р. Зберігся його палац в селі Пекарів. Нині він потребує невідкладної реставрації.

Як бачимо, діяльність Г. Долинського неординарна і заслуговує на всебічне вивчення. У даній статті ми зупинимось на питанні його володінь у Ба-

турині. Джерелом є «Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 рр.» – наймасштабніша ревізія серед численних переписів XVIII ст. Документ зберігається у Центральному державному історичному архіві України в м. Києві.

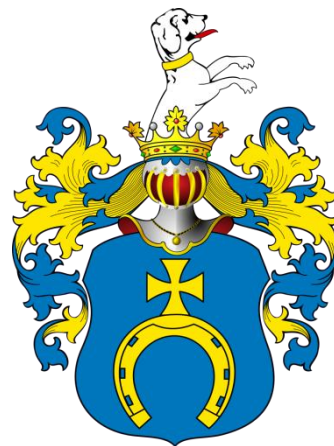
Отже, значну частину володінь Г. Долинський отримав у спадок від батька та діда, а дещо придбав сам. Інформація про господарства і володіння Долинського та його підданих у Батурині в Описі подана у вигляді таблиці, куди внесено дані про назву міста і назву вулиці, кількість будівель; відомості про ім'я та прізвище власника, його звання. Додано також копії 12 купчих записів на придбання володінь.

З документа відомо, що двір в Батурині, в якому мешкав Григорій Долинський, знаходився «по Київської дорогі, ідучою із Батурина в Київ, по правій стороні. Оной двір ему, Долинському, принадлежить по наслідству от предков его». Серед забудови двору згадуються чотири житлові будівлі господаря, будинок для обслуги, дві комори, стайня та хлів. Ця нерухомість була придбана у 1705 р. дідом Г. Долинського, Яковом, за 246 золотих у батуринського козака Григорія Ляценка. Пізніше Г. Долинський продав цей двір К. Розумовському, а той облаштував у ньому лікарню. Територіально садиба Долинського знаходилася між сучасними вулицями В. Юценка та Соколова, уздовж північної сторони провулку Соколова.

До двору Г. Долинського належали: пустий плець (земля під будинком та городом, призначена для забудови), придбаний власником в 1759 р. у батуринського козака Григорія Бандеровського за 25 рублів; п'ять сінокосів загальною площею 2 188 квадратних сажнів (4669 м²); ліси, здебільшого придатні для дров, загальною площею 1859 кв. сажнів (3967 м²) та гайові зруби загальною площею 1620 кв. сажнів (3457 м²).

Палац Долинських у селі Пекарів на Чернігівщині.
Фото 2020 р.

Герб родини Долинських «Побуг»

У «Відомості» подано опис дворів та хат, де мешкали підсусідки Г. Долинського: «На улиці, ідучою з Батурина ік Обмачеву по правій стороні двір старої впусти; хата. Хазяйських жилих 1, бездворних 1. Оной двір куплен ім, Долинським, [1]755 году марта 14 д. за 50 р. в умершого козака і жителя батуринського Василя Павленка жени Дарії»; «на улиці, ідучою з Батурина на Гончаровку, по лівій стороні, в том числі одна впусти, бездворних 2. Оной двір куплен ім, Долинським, [1]755 году ноября «...» д. за 50 р. в войскового канцеляриста Івана Яровога»; «напротив его, Долинського, жилого двора хат, в том числі пустіє дві, бездворних 1. Прописание хати построєні ім, Долинським, на принадлежачої по наслідству от прадіда, і от діда, і отця его землі. Кріпостей не сискується».

У своєму володінні Г. Долинський мав млин «на ріці Сейму об одному колі мучном», з якого за 8 місяців його роботи за рік отримував 30 четвертей (4251 кг) хліба: «мелница ему, Долинському, принадлежить по наслідствію, а кріпості не сискується».

«впусти, состоящий для бровара в Берегу близ Сейма, под валом. Кой куплен ім, Долинським в [1]756 году октября 9 д. за 35 р. в козака і жителя батуринського атамана Косача».

Отже, на основі відомостей «Генерального опису Лівобережної України» про володіння Г. Долинського, встановлено розміри й розташування його нерухомості, кількість й розмір земельних угідь, млинів у Батурині. До 1780 р. всю власність тут він продав і мешкав у с. Пекарів.

ПРИЧИНИ ПРОДАЖУ БАТУРИНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Алла БАТЮК

науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська столиця»

У ХVІІІ ст. продаж земельних угідь на території України-Гетьманщини був поширеним явищем. Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 рр. містить чимало договорів купівлі-продажу, які ілюструють земельні відносини населення столиці Війська Запорозького, Батурина. На прикладі деяких з них виокремимо головні причини, які спонукали місцевих жителів продавати власну землю.

Насамперед, Українська козацька держава у ХVІІІ ст. мала власну систему управління і володіння землею, яка регулювалася системою договорів, найпоширенішими серед них були договори купівлі-продажу, обміну та застави. Законодавчою базою договорів було гетьманське законодавство (універсали, рескрипти, ординанси, листи, ордери, інструкції, декрети), норми московського законодавства (укази царів, приказів, колегій тощо), норми Магдебурзького права, пристосованого до українських умов, а також майже в повному обсязі використовувався Литовський статут 1588 р.

Відповідно до Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 рр. найпоширенішими причинами добровільного припинення права власності на

землю були соціальні та економічні чинники. Найчастіше до продажу призводила фінансова скрута власників, необхідність виплат боргів чи сплати податків. До прикладу, батуринська сотничиха Євдокія Демидовська придбала земельну ділянку з винокурнею, бір та гай в околицях Батурина у місцевої вдови Параскевії Пилченкової, оскільки та не могла через «*борги чоловіка свого померлого цього ґрунту утримувати*». Батуринські жителями Анна Прокопова, Любов Коломіїчиха та Параскевія Нечитайлиха також продали сотничисі свої частки успадкованого лісу за річкою Сеймом. Одна з сестер зробила це «*за крайньою потребою*», оскільки вина була у державну скарбницю 20 рублів «*за вишинкуване казенне вино*». Брати Василь, Лаврін, Михайло і Петро Проценки продали свою ниву поблизу Батурина батуринському сотенному писарю Йосипу Рижому «*не можучи через бідність тієї ниви утримувати*».

В умовах погіршення фінансового становища або неврожаю багато землевласників не могли ефективно обробляти свої ділянки. Це примушувало їх продавати частину земельних володінь заради збереження решти свого господарства. Найчастіше під продаж підпадали віддалені володіння, а також плеці (земельні ділянки призначені під забудову), які не використовувались власником. До прикладу, у 1765 р. батуринський козак Григорій Шох продав свій запустілий плець сотенному канцеляристу Захарію Милаєвському. Успадковані від родичів чи придбані, вони потребували значної уваги, тому так і залишалися без догляду.

Розподіл спадщини серед нащадків також часто призводив до продажу землі. У випадку поділу спадщини між кількома спадкоємцями, вони продавали землю аби розподілити кошти, або кожен продавав свою частку окремо. Так, козак с. Митченки Роман Євтух у 1748 р. продав свою успадковану частину сінокошу сотничисі Євдокії Демидовській, оскільки мав «*з братом своїм.. за ту ж частину постійну сварку*». Варто зауважити, що його брати також продали свої частини сінокошу Євдокії Карповні.

Великими землевласниками ставали представники місцевої адміністрації, які користуючись високим посадовим становищем створювали умови, за яких козацька старшина нижчих рангів та дрібні землевласники були змушені продавати свої володіння. Таким чином чисельними земельними наділами та промисловими об'єктами «обросли» родини Стожків, Косачів, Рижих, Подольських, Карташевських та інших. У «Відомостях» Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 рр. та вміщених у ньому копіях договорів купівлі-продажу чітко простежується тенденція масової купівлі ними сусідніх ділянок у різних мистецтвах як в межах Батуринської сотні так і поза нею.

Отже, як бачимо, причинами продажу земельних угідь в околицях гетьманського Батурина у ХVІІІ ст. були фінансова скрута, соціальні обставини, економічні труднощі. Також певну роль відігравали політичні і юридичні чинники, що змушували багатьох землевласників приймати рішення про продаж землі, щоб зберегти решту своїх ресурсів і забезпечити фінансову стабільність.

ДО ВАШОЇ КНИЖКОВОЇ ПОЛИЦІ

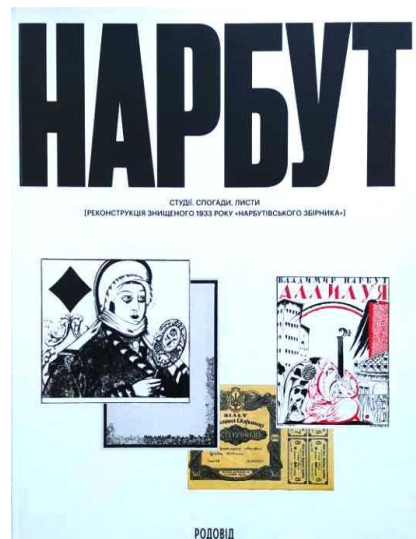
Бібліотека Національного заповідника «Гетьманська столиця» поповнилась виданням – книжкою «НАРБУТ. Студії. Спогади. Листи. [Реконструкція знищеного 1933 року «Нарбутівського Збірника»]».

Історія видання цієї монографії тривала сто років. Задум книги, присвяченої творчості Георгія Нарбути (1886–1920), виник ще за життя цього геніального графіка. Але побачити його митцю не судилося – він помер у віці 34 років. У 1920-х роках було створено комітет з підготовки «Нарбутівського Збірника» під керівництвом Федора Ернста. До його підготовки залучили кращих мистецтвознавців. Але через брак коштів та комуністичну цензуру книгу видали лише в 1933 р., і відразу, прямо з друкарні, було вилучено увесь наклад книги, тому що більшість авторів вже були репресовані. У 2020 р. з ініціативи доктора історичних наук Сергія Білоконого

«Нарбутівський Збірник» був виданий за двома збереженими фрагментами оригіналу, доповнивши його спогадами друзів і колег, у тому числі Василя Кричевського, Миколи Зерова, автобіографічними уривками, статтями мистецтвознавців середини ХХ ст., листами тощо. Серед авторів – Федір Ернст, Стефан Таранушенко, Еріх Голлербах, Володимир Січинський. Оригінальна обкладинка видання 1933 р. не збереглася, тож команда проекту розробила 500 варіантів обкладинок, згенерувавши композиції з робіт Георгія Нарбути, що вміщені у книжці. Збірка містить близько 300 ілюстрацій.

Це вагоме видання «НАРБУТ. Студії. Спогади. Листи» подарував до бібліотеки заповідника історик, один з її редакторів, Богдан Завітій. Щиро дякуємо пану Богдану за безцінний подарунок.

Книга буде цікава усім небайдужим до культури й мистецтва України.

З 9 січня по 18 березня 2024 року Національний заповідник «Гетьманська столиця» провів щорічний творчий конкурс РОЗУМфест.

Любов до України, та історії, творчість та креативність – все це містять дитячі творчі роботи, які були представлені на цьогорічному конкурсі.

Дякуємо за підтримку цьогорічного конкурсу Благодійному фонду Надії Вовк «Берегиня». До вашої уваги пропонуємо роботу з номінації «Слово» Єсенії Ковальової, 14 років, м. Остер.

МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ

Війна. Все навколо в руїнах.
Сльозами і кров'ю вкрита земля.
Господь Всемогутній, врятуй Україну!
Врятуй її землю, людей і міста!
Врятуй її воїнів мужніх, відважних,
Що б'ються із ворогом вдень і вночі!
Благаю про захист для них, хоч
безстрашні,
Хай всі додому вернуться живі!
І поряд зі мною в молитві схилили
Коліна і голови мужні сини
Козацького роду. Разом ми – сила!
Ми подолаємо жахи війни!
Тримайся, народе наш український,
Як сотні і тисячі років тому,
Свою незалежність, свободу та рівність
Ти знову виборюєш сам у бою.
І Гетьмани там, у містечку Батурин,
У щирій молитві за Україну,
Всевишнього просять про силу і
мужність,
Для тих, хто боронить щодня
Батьківщину!
Молю тебе, Боже, дай всім їм насаги,
Від куль та снарядів їх захисти!
Нехай майорять синьо-жовті стяги
На українській священній землі.

«Іван Мазепа». Анна Приходько, 17 років.
м. Кременчук

Науково-популярна газета «Слово «Гетьманської столиці»

Засновник і видавець: Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»

Суб'єкт у сфері друкованих медіа
№ R30-04375 від 18.05.2024 р.

Адреса редакції: вул. Гетьманська, 74, м. Батурин Чернігівської обл., 16512, Україна
E-mail: baturin.capital@ukr.net, веб-сайт: <http://www.baturin-capital.gov.ua>
тел./факс: +380-4635-48437, тел. +380-4635-48013

Обсяг – 1,0 друк. арк.

Газета віддрукована у видавництві ПП Лисенко М. М.
(вул. Шевченка, 20, м. Ніжин Чернігівської обл., 16600)

Тираж 100 прим. Зам. № 2231

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів)
За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори)

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна
(редактор)

Саєнко Наталія Анатоліївна
(відповідальний секретар)

Огієвська Руслана Іванівна

Паламарюк Ірина Юріївна

Нікітіна Анастасія Василівна

Редакція запрошує до співпраці професійних науковців, краєзнавців-аматорів, шанувальників історії